Franġisku Saverju Attard (1877–1937) u l-festa ta' Marija Bambina 1918[1]

Horatio Caesar Roger Vella

Franġisku Saverju, Mikiel, Ġużeppi Attard, imlaqqam "tal-iskrin", twieled in-Naxxar nhar is-16 ta' Marzu, 1877, u tgħammed l-għada, is-17 ta' Marzu, fil-knisja parrokkjali tan-Naxxar.[2] Missieru u ommu kienu Ġwanni u Marija née Attard, ukoll min-Naxxar. Il-parrinijiet tiegħu kienu Mikiel Galea, bin Ġwanni, mill-Mosta, u Sapjenza Said, mart Ġużeppi, min-Naxxar. Għammdu l-viċi tar-raħal, Dun Ġwanni Marija Attard. Ħutu kienu mgħammdin skont din l-ordni u dawn id-dati: Karmnu (17 ta' Settembru, 1878), Pietru Pawlu (11 ta' Novembru, 1880), Anġla (27 ta' Jannar, 1883), Roża (21 ta' Novembru, 1884), Marija Konċetta (31 ta' Jannar, 1887), Marija Konċetta (oħra) (4 ta' Novembru, 1888), Wiġi (16 ta' Lulju, 1890), Manwel (22 ta' Settembru, 1892), u Manwel (ieħor) (8 ta' Lulju, 1894). B'hekk naraw li Franġisku Saverju kien l-ikbar fost ħutu, li bih kienu jgħoddu għaxra, inklużi dawk li mietu żgħar.

Missieru Ġwanni kien bin Ġwanni Battista, min-Naxxar, u Marija Konċetta Cuschieri, minn Ħal Għargħur. Ġwanni twieled in-Naxxar fit-18 ta' Settembru, 1848, u żżewweġ lil Marija fil-knisja ta' Santa Luċija, in-Naxxar, fl-1 ta' Lulju,1876, sena u erba' xhur qabel ma twieled Franġisku Saverju. Hawnhekk irridu ngħidu li Ġwanni kien armel ta' Marija Karmela Ciappara, bint Vitor u Marija Konċetta Pirotta, l-ewwel mara li kien iżżewweġ nhar it-30 t'April, 1867, fil-knisja parrokkjali tan-Naxxar. Ġwanni Attard miet fit-18 t'Ottubru, 1922, fit-8.35p.m., fid-dar tiegħu n-Naxxar, wara li kien ma jiflaħx fl-Isptar Ċentrali, il-Furjana, u wara ndifen fil-qabar numru 45, fil-knisja parrokkjali tan-Naxxar.

Omm Franġisku Saverju kienet Marija Attard, bint Pietru u Roża Stivala, min-Naxxar. Qabel ma żżewġet lil Ġwanni, Marija kienet armla minn Ġużeppi Sciberras.

Franġisku Saverju żżewweġ lil Tereża Vella, bint Tumas u Fidela Cassia, it-tnejn min-Naxxar, nhar il-31 t'Awwissu, 1895, fil-knisja parrokkjali tan-Naxxar. Żewwiġhom Dun Ġwanni Indrì Micallef, min-Naxxar, meta Arċipriet kien Dun Franġisku Briffa. Tereża twieldet meta kienet fil-periklu tal-mewt, u għalhekk tgħammdet id-dar fl-24 ta' Novembru, 1876. Ħutha kienu ikbar minnha, u tgħammdu hekk: Karmela fil-15 ta' Novembru, 1865, u Pietru, fil-25 ta' Novembru, 1871.

Franġisku Saverju u Tereża kellhom dawn it-tfal, mgħammdin fil-knisja parrokkjali tan-Naxxar, kif ġej: Fidela (21 ta' Lulju, 1896), Ġwanni (22 ta' Diċembru, 1897), Ġwanni (ieħor) (7 ta' Settembru, 1899), Manwel (28 ta' Settembru, 1901), Marija (21 ta' Settembru, 1903), Karmela (8 ta' Mejju, 1905), Ġorġ (13 ta' Jannar, 1907), Ġużeppi (26 t'Awwissu, 1909) u Luċija (31 ta' Diċembru, 1913). B'hekk kellhom disat itfal. Marija, il-fustanija, kienet omm ommi, Tereża née Bartolo. Miz-zijiet t'ommi, jien niftakar lil kulħadd, barra dak li miet tarbija, u lil Fidela li, għalkemm miżżewġa, mietet ta' 26 sena.

Fil-bidu nett, Franġisku Saverju u Tereża Attard kienu joqogħdu fi Triq Santa Luċija, quddiem il-knisja ta' Santa Luċija, in-naħa l-oħra tat-triq. Jidher, però, li minn kmieni Franġisku Saverju u Tereża ġarrew lejn Tas-Sliema, eżattament f'numru 4, Sqaq il-Qasir (*Short Lane*), illum triq peress li Triq Blanche kienet ġiet imniffda min-naħa għall-oħra tal-isqaq. Luċija, iż-żgħira, kellha biss erba' snin meta waslu min-Naxxar. Huwa kien ħaddied, u kellu l-ħanut tax-xogħol xi mkien fejn illum insibuh "Is-Swieqi". Għalkemm jien lill-bużnannu ma lħaqtux, sejjer inġib hawnhekk ftit rakkonti dwaru, miġburin snin ilu mingħand qraba u ħbieb.[3]

Jidher li dan Saverju kellu karattru mhux komuni, għax għalkemm kien ta' ċerta skola u intelliġenza, għażel li f'ħajtu ma jagħmilx dak li n-nies kienet tistennieh jagħmel, imma verament ta' rasu. Kien jippreferi jaħdem fin-nugrufun u s-swidija li jġib il-ħadid, milli, anke meta seta', ta' skrivan jew *supervisor* maċ-Ċisk. U dan kien il-kaġun li għal ftit ma laqqatx taġen ma' rasu minn martu Tereża, li kienet ħafna iktar serja minnu, meta mar jgħidilha li iċ-Ċisk kien għadu kemm bagħtu jixxejjer wara li dan ġentilment offrielu xogħol miegħu ta' skrivan, jew *supervisor*, fuq il-bini li kien qed itella', illum imsejjaħ "*Balluta Buildings*". Iċ-Ċisk kien sar jafu u tħajjar għalih meta ra ħafna poeżiji tiegħu mwaħħlin mal-arbli tal-festa, in-Naxxar. Imma Saverju ma kien ser ikun qaddej ta' ħadd!

Kien bniedem ferrieħi, jieħu l-affarijiet biż-żuffjett, tant li l-istess żuffjett darba ħelsu minn ħalq il-Ġustizzja. Darba, kienet tgħidilna n-nanna Marija,

jew in-Naxxar jew Tas-Sliema, kien hemm waħda qasira ħafna, u sikwit kien iġegħelha twerżaq u tirrabja meta, kull meta kien jaraha, b'mossa taż-żewġ idejn, kien juriha kemm kienet ċkejkna. Darba tellgħetu l-Qorti, u waqt li l-imħallef kien qed jaqta' s-sentenza, fil-mument Saverju għamel il-mossa biż-żewġ pali ta' jdejh lil din il-qsajra, faċċata. Din dlonk bdiet twerżaq u tgħajjat, tant li l-imħallef fil-pront ingassa s-sentenza u bagħatha 'l barra.

Rakkont ieħor żgħir dwar kemm kien jagħmel affarijiet mhux mistennija jittratta dwar dik il-knisja, ftit 'il fuq minn San Ġwann, fit-triq lejn in-Naxxar. Jidher li dan il-bużnannu kien qed iġorr liż-żgħira, Luċija, fi xkora, u meta wasal ħdejn din il-knisja, ftakar li nesa xi ħaġa, ħalla l-ixkora bit-tifla fiha ħdejn il-knisja, mar lura jġib dik ix-xi ħaġa, u reġa' lura biex jiġbor lit-tifla. Wieħed jista' jimmaġina x'qalu n-nies meta sabu xkora b'tifla fiha!

M'hemmx dubju li kien bieżel u inġenjuż f'xogħlu. Jgħiduli z-zijiet li f'Malta, dak iż-żmien, kien l-uniku bniedem li mhux biss kien jagħmel imfietaħ jaqblu mas-sokra, imma kien hu stess jagħmel l-istess kaxxa tas-sokra.

Kien jgħix għal-lum, u l-ħajja kien irid igawdiha. Il-Ħadd, per eżempju, kien jikkonsidrah jum speċjali u kien irid igawdih, tant li kien jilbes pulit b'mod li ma kienx jintgħaraf minn ħaddied, u erħilu jitħallat u jitħaddet mal-qassisin u l-avukati.

U biex igawdi ftit minn din il-ħajja, ġieli lil martu Teresa kien joħdilha xi ħaġa baxx baxx milli jkun taha sabiex jixtri xi qubbajt; u biex dan il-qubbajt ma kienx jinħall f'idejh, kien iġorru taħt il-kappell stess. Kien probabilment wara xi ikla qubbajt li darba missieri, meta kien għadu żagħżugħ u qabel ma ltaqa' m'ommi, rah fil-festa tas-Siġġiewi, fuq ċint, b'ħass ħażin fuqu, u bin-nies iħarsu lejh, jammirawh fil-persuna li kellu.

Din il-persuna, x'aktarx bomblija, kienet il-kawża ta' waqgħa nobis li darba seħħet fil-knisja parrokkjali tan-Naxxar. Baqa' jħobb lill-Bambina sal-aħħar, u darba tela' waħdu sa raħal twelidu, għall-festa. Kien il-mument li jitilgħu n-nies sabiex ibusu r-relikwija, u hu kien anzjuż tiela', meta fil-mument tal-bewsa tar-relikwija, hu u ta' ħdejh, bomblu ieħor bħalu, ma ftehmux min kellu jbus l-ewwel, ħabtu u t-tnejn spiċċaw fl-art![4]

Forsi min qed jaqra dan qajla joħlom li dan Saverju Attard kien studjuż tal-Latin u tal-Grieg, bħad-dixxendent li fuqu qiegħed nikteb, barra li kien jaf ukoll bit-Taljan u bil-Franċiż. Jingħad li dawn il-lingwi kollha kien tgħallimhom peress li kellu ħsieb li jsir patri. Jingħad li l-kotba tal-Latin tant kien irid ikun viċin tagħhom, li kien jużahom ukoll għal taħt l-imħadda. Persuna oħra biss naf biha li kienet tuża l-kotba bħala mħadda, u din kienet Alessandru l-Kbir!

Imma l-bużnannu veru kien jaf u juża l-Latin, speċjalment meta kien jikteb dawk il-poeżiji.

Nagħti bħala eżempju l-poeżija numru 5 (ara l-lista isfel), tal-1919, meta l-poeta rnexxielu jaqsam il-poeżija f'disa' strofi, kull waħda magħmula minn diversi numri ta' vrus b'tali mod li l-ittri li jibdew kull vers f'kull strofa jiffurmaw kelma Latina. Hekk ifforma minn disa' strofi disa' kelmiet bil-Latin, li huma *Nativitas tua, Dei genetrix virgo, gaudium annuntiavit universo mundo*, li jfissru, "It-twelid tiegħek, ja xebba Omm Alla, ħabbar ferħ lid-dinja kollha". Il-Latin imbagħad jidher fil-poeżija numru 14 tal-1934, meta fit-tifħir tiegħu lejn San Pawl Missierna f'Ħal Safi, mar jgħid bil-Latin l-espressjoni ta' *ipso facto* u dik ta' *vas electionis*.

U hawn ser nagħti lista ta' dawk il-poeżiji li sirt naf bihom, grazzi għall-mibki Dun Anton Sciberras, ukoll min-Naxxar, u li kien jiftakru. Kien joqgħod f'San Ġiljan, u tant kien jammirah lil dan il-ħaddied-poeta, li saħansitra ħaseb li jiġbor il-poeżiji tiegħu sa minn kmieni fi żmien. Dawn il-poeżiji, miktubin bil-Malti qadim, Dun Anton ġentilment kien għaddiehom lill-Arkivju tal-parroċċa tan-Naxxar.[5]

1. *Lill-Bambina Marija, fil-jum solenni tat-twelid glorjuż tagħha* - in-Naxxar, 8 ta' Settembru, 1907 (karta stampata fid-Dar ta' San Ġużepp, il-Ħamrun.
2. *Lill-Bambina Marija, fil-jum solenni tat-twelid tagħha* - in-Naxxar, 8 ta' Settembru, 1916.
3. *Lil Marija Bambina, fil-jum tal-festa tat-twelid tagħha* - in-Naxxar, 8 ta' Settembru, 1917.
4. *Lil Marija Bambina, fil-jum tal-festa tat-twelid tagħha* - in-Naxxar, 8 ta' Settembru, 1918.
5. *Lil Marija Bambina, fil-jum tal-festa tat-twelid tagħha* - in-Naxxar, 8 ta' Settembru, 1919.
6. *Lil Marija Bambina, fil-jum tal-festa tat-twelid tagħha* - in-Naxxar, 8 ta' Settembru, 1920.
7. *Lil Marija Bambina, fil-jum tal-festa tat-twelid tagħha* - in-Naxxar, 8 ta' Settembru, 1922.
8. *Lill-Kbir Prekursur ta' Sidna Ġesù Kristu, San Ġwann Battista, fil-jum tal-festa tat-twelid tiegħu* - ix-Xewkija, 24 ta' Ġunju, 1922.
9. *Lil Marija Bambina, fil-jum tal-festa tat-twelid tagħha* - in-Naxxar, 8 ta' Settembru, 1923.
10. *Tifħir lil Marija Santissima f'jum il-festa tat-twelid tagħha* - in-Naxxar, 8 ta' Settembru, 1924.

11. *Lil Marija Bambina, fil-jum tat-twelid tagħha* - in-Naxxar, 8 ta' Settembru, 1927.
12. *Tifħir lill-popolari banda filarmonika San Ġiljan Ospitalier, fl-okkażjoni tal-ħamsin sena mit-twaqqif tagħha* - San Ġiljan, 28 t'Awwissu, 1927 (Surmast Alfred Dimech, karta stampata fil-Classic Press, Bormla).
13. *Lil Marija Santissima, fil-jum tal-festa tat-twelid tagħha* - in-Naxxar, 8 ta' Settembru, 1929.
14. *Lill-Kbir Appostlu Missierna San Pawl, fil-jum tal-festa tal-konverżjoni tiegħu* - Ħal Safi, 25 ta' Jannar, 1934.
15. *Lil Marija Bambina, fil-jum tal-festa tat-twelid tagħha* - in-Naxxar, 8 ta' Settembru, 1936.

In-nannu Saverju kellu poeżiji oħra minn dawn, li iżda llum huma mitlufa. Uħud minnhom kienu spiċċaw għand uliedu, fosthom in-nanna Marija, li meta kont inżurha fil-*Pax et Bonum*, il-Mosta, kienet tħobb taqrali xi waħda minnhom. Ħasra li dakinhar ma kkupjajthomx! Dawn il-poeżiji Franġisku Saverju kitibhom tul ħajtu kollha, almenu minn mindu kellu tletin sa sena biss qabel ma miet, u jidher li pprova jikteb poeżija ġdida lil Marija Bambina kull sena.

Franġisku Saverju ma għexx ħajja twila, tant li miet ta' 60 sena, fis-16 ta' Mejju, 1937, fil-*Piccole Suore* tal-Ħamrun, fejn kien għadda l-aħħar ta' ħajtu. Jingħad li kien għamel mewta "qaddisa". Wara ndifen fiċ-ċimiterju ta' Sidtna Marija Addolorata, probabilment f'qabar pubbliku.[6] Martu Tereża baqgħet tgħix fid-dar tagħhom f'Tas-Sliema, flimkien ma' wliedha Karmela (xebba) u Luċija (miżżewġa lil Mikiel Galdes), sakemm mietet ta' 74 sena, fl-20 t'April, 1951. Il-funeral sar fil-knisja ġdida parrokkjali ta' San Girgor, Tas-Sliema, fejn l-ewwel kappillan kien għadu Dun Karm Farrugia, poeta. Wara ndifnet fiċ-ċimiterju ta' Sidtna Marija Addolorata.[7]

Isem Saverju Attard għadu jeżisti f'waħda min-neputijiet tiegħu, iz-zija tiegħi, Saverina (Rina) Camilleri née Bartolo, attriċi. Kien ilu jgħidilha lil ommha, in-nanna tiegħi, Marija, li minn tant tfal li kellha, messha semmiet wieħed jew waħda għalih; iżda n-nanna ma ċedietx, ħlief fl-aħħar tarbija, wara li miet.

Nagħlaq billi nirriproduċi poeżija waħda miktuba fl-1918, iddedikata lil Marija Bambina, b'kumment letterarju fuqha.

TIFHIR LIL MARIJA BAMBINA
FIL-JUM TAL-FESTA TAT-TWELID TAGHHA
8 TA' SETTEMBRU, 1918

u - u - u u - u - u
1. Ferħan is-sema, // ferħana d-dinja,
u - u - u u - u -
ferħana l-Anġli // u il-bnedmin.
u - u - u u - u - u
Luċifru mbażża', // l-abbissi mriegħda,
u - u - u u - u -
x'inhu li ġara // f'edan il-ħin?
u - u - u u - u -
Allegru l-bniedem, // tant nara jien,
u - u - u u - u -
għajjat t'Evviva // ma' kullimkien?

- u u -u u - u - u
2. Ah, f'dil-ġurnata // ta' ferħ u glorja
- u u-u u - u -u
twieldet Marija // fost l-akbar dija.
- u u - u u u - - u
Xejn m'għandha x'taqsam // mal-ulied t'Eva
u - u - u - u u -u
li kollha mtebbgħa // twieldu bil-ħtija.
u-u - u - u u - u
Marija twieldet // kollha sabiħa,
- u u - u u - u - u
ġilju li mela // l-art kollha fwieħa.

- u u -u u - u- u
3. Naxxarin, ħuti, // ilkoll nifirħu
- u u - u u - u - u
f'din il-ġurnata // tant kbir' għalina.

u - u -u u -u - u
U mal-kant ħelu // tal-Knisja Mqaddsa

u - u - u u - u - u
illum inbierku // lil dil-Bambina.
- uu - u u - u -
Din hija l-egħżeż // fost il-ħolqien,
-u u - u u - u -
Hija wkoll l-għaġeb // minn ta' kull żmien.

u - u - u u - u - u
4. Il-ktajjen tkissru // tal-kiefer għadu,
u - u - u u - u - u
fl-abbissi twaqqa' // it-tron minn tiegħu.
- u u - u u - u - u
Twieldet il-Mara // li Alla ħabbar
u - u - u u - u - u
li gwerra kellha // din tiftel miegħu.
- u u - u - uu - u
Rasu għaffġitlu // fit-Twelid tagħha:
- u u - u - u u - u
bl-ebda mod huwa // seta' jirbaħha.

u - u - u u - u - u
5. Tal-paċi dehret // fis il-ħamiema
- u u - u u - u -
illi ferħ ġiebet // fost il-bnedmin.
- u u - u u - u - u
Qabel ma twieldet // din il-Bambina,
u - u - u u - u-
il-ġnus dlonk kienu // imbikkijin.
u - u - u u - u - u
Dal-jum immela, // jum ta' tgawdija,
- u u - u - u u - u
jum li fih ngħidu: // twieldet Marija.
- u u - u u - u - u

6. Kbir tassew, iva, // it-tnissil tiegħek,
- u u - u - u u-
'ma ta' ferħ iżjed // huwa t-twelid.

\- uu - u u - u - u
Fit-twelid tiegħek // il-jasar spiċċa,
u - u - u u - u -
il-biki ċċessa // u it-tnehid.
\- uu - u u - u -
It-twelid tiegħek // ġieb fostna l-ferħ,
\- u u - u - u u -
fik dlonk id-dinja // sabet is-serħ.

\- u u - u u - u - u
7. Min hu qatt bħalek, // O Verġni Mbierka,
\- u u - u u - u - u
li tant hekk għola, // sar jixbah 'l Alla?
u - u - u u - u - u
Għalhekk fis Huwa // bir-ruħ u l-ġisem
\- u u - u u - u - u
ħdejn it-tron Tiegħu // dlonk lilek talla'.
u - u - u u - u -
Il-ħlejjaq kollha // bik mistagħġbin
\- u u - u u - u -
minnhom infushom // dawn maħruġin.

\- u u - u u - u -
8. F'din il-ġurnata // minn ta' kbir ferħ,
\- u u - u u - u - u
f'din il-ġurnata // ta' kbira glorja,
\- u - u - uu - u
jum tant hu kbir // tat-Twelid tiegħek,
u - u - u - u u - u
dil-gżira rebħet // l-aqwa vittorja.
\- u u - u - u u -
Jekk dal-jum huwa // ferħ għall-bnedmin,
\- u u - u - u u -
hu b'mod speċjali // ferħ għall-Maltin.

u - u - u u - u - u
9. Il-kiefra Torok, // ulied Mawmettu,
u - u - u - u u -u
bil-fors jeqirdu // riedu dil-gżira.
- u u - u u - u - u
Gwerra qalila // dawn fitlu magħha
u - u - u u - u - u
biex taħt idejhom // hi taqa' lsira.
- uu - u - u u - u
Fit-twelid iżda // tiegħek, Marija,
u - u - u u - u - u
dil-gżira tagħna // ġiet imhennija.

u - u - u u - u - u
10. Ilkoll immela // f'din il-ġurnata
u - u - u u - u - u
ta' kbira glorja // u ferħ għalina,
u - u - u - u u - u
mill-qiegħ ta' qalbna // b'vuċi tinstama'
u - u - u - u u - u
illum ingħajtu: // Viva l-Bambina,
u - u - u - u u -
Evviva Malta, // ċ-ċkejkna Nazzjon,
u - u - u u - u -
Evviva l-Patrij' // u r-Reliġjon.

Struttura tal-Poeżija

1. Ferħ kullimkien ------ a
2. Twieldet Marija ------ b
3. Il-Festa tal-Bambina ------ ċ
4. Rebħa fuq Luċifru ------ d
5. Ferħ u ħelsien lill-Bnedmin ------ e
6. Ferħ u ħelsien lill-Bnedmin ------ e
7. Marija Mtellgħa fis-Sema ------ b
8. Il-Festa tal-Vittorja ------ ċ
9. Rebħa fuq it-Torok ------ d
10. Evviva Malta ------ a

Madwar iċ-Ċiklu ta' ferħ u evviva li tibda u tispiċċa l-poeżija bih (a), insibu fiż-żewġ strofi tan-nofs il-ħsieb ta' waslet il-fidwa lill-bnedmin (e). Fuq kull naħa tal-ispazju ta' din l-istruttura, jiġifieri, fit-tieni, fit-tielet u fir-raba' strofa fuq naħa, u fis-seba', fit-tmien u fid-disa' strofa fuq naħa oħra, insibu tliet ħsibijiet oħra ripetuti fuq kull naħa u paralleli għal xulxin: avveniment fil-ħajja tal-Madonna (b), il-festa tal-Bambina = tal-Vitorja (ċ), u r-rebħa fuq l-għadu tar-ruħ u tal-pajjiż (d).

Kumment Letterarju

1. Din l-ewwel strofa tibda bil-kelma *Ferħan*, kelma li hi ripetuta fl-istess vers bħala *ferħana*, u bl-istess mod fil-bidu tat-tieni vers. B'hekk, l-ewwel żewġt ivrus jibdew b'*Ferħ / ferħana*. Tabilħaqq, il-poeżija hija waħda ta' ferħ u ta' ċelebrazzjonijiet, b'għajjat ta' *Evviva*. Il-kelma *ferħ* u kliem ieħor mill-istess għerq jiġu ripetuti disa' darbiet oħra: fit-tieni strofa (v.1), fit-tielet (v.1), fil-ħames (v.2), fis-sitt (vv.2 u 5), fit-tmien (vv.1, 5 u 6), u fl-għaxar (v.2). Kelmiet oħra li jixbhuha huma *allegru* (1.5), *tgawdija* (5.5) u *imhennija* (9.6).
Fl-ewwel żewġ strofi nsibu paralleliżmu tal-frażi, fejn żewġ kunċetti, hawnhekk f'vers wieħed, jiġu ripetuti bl-istess ordni, imma fi kliem ieħor, hawnhekk ukoll f'vers ieħor. B'hekk għandna *sema / dinja* (v.1) ripetuti b'*Anġli / bnedmin* (v.2). Il-kelma *bnedmin* imbagħad hi ripetuta darbtejn oħra: 5.2, u 8.5, waqt li *dinja* hi ripetuta f'6.6.
Il-kunċett ta' Luċifru u l-Abbissi jeħodna fil-passaġġ tal-*Ġenesi* (3.15): "U jien inqajjem mibegħda bejnek u bejn il-mara, bejn nislek u nisilha, u hu jisħaqlek rasek u int tisħaqlu għarqubu". Dan il-kliem huwa mbagħad rifless fl-*Apokalissi* (12.4, 7-9; 20.2-3): "U d-dragun mar qagħad quddiem il-Mara li kienet se tiled, biex kif tiled lil binha jibilgħu"; "Imbagħad qamet gwerra fis-sema: Mikiel u l-anġli jitqabdu mad-Dragun. U d-Dragun u l-anġli tiegħu tqabdu, iżda ma kellhomx ħila jegħlbu, u ma kienx hemm iżjed post għalihom fis-sema. U kien imwaddab id-Dragun il-Kbir, is-Serp tal-qedem, li hu msejjaħ id-Demonju u x-Xitan, il-qarrieq tad-dinja kollha, kien imwaddab għal fuq l-art, u miegħu kienu mwaddba l-anġli tiegħu"; "U huwa qabad d-Dragun, is-Serp tal-qedem, li hu d-Demonju u x-Xitan, u rabtu għal elf sena, u waddbu fil-bir bla qiegħ, li mbagħad għalqu fuqu u ssiġillah biex ma jqarraqx iżjed bil-ġnus sa ma jintemmu l-elf sena". L-isem ta' Luċifru jidher f'kitba apokrifa. Dan il-kunċett ta' Luċifru u

l-Abbissi huwa ripetut fil-poeżija tagħna fir-raba' strofa (vv.1-2), kif ukoll b'mod mirakuluż fid-disa' strofa fil-persuna tat-Torok, ulied Mawmettu, li bħalma Luċifru għamel gwerra mal-bnedmin, hekk ukoll huma għamlu gwerra mal-Maltin. Hawnhekk, Luċifru u l-Abbissi huma msemmijin mhux biss bħala preparazzjoni għar-raba' strofa, imma wkoll biex jimla t-tielet saff tal-eżistenza, dik tal-Infern, barra dik tal-Ġenna u dik tal-Art. Ir-raġuni għaliex l-Abbissi triegħed, il-poeta ser itiha fl-istrofa li tmiss.

Din l-istrofa tispiċċa bil-kelma *Evviva*. Hekk ukoll tispiċċa l-aħħar strofa tal-poeżija, anzi, fil-bidu tal-aħħar żewġ strofi. B'hekk inħoloq iċ-ċiklu, li bih frażi, sentenza, paragrafu jew poeżija jibdew u jispiċċaw bl-istess mod. L-istess l-ewwel strofa tispiċċa wkoll b'mistoqsija retorika, mistoqsija ta' x'inhu dak il-ferħ ma' kullimkien, mistoqsija li ħadd ma kien ser jirrispondiha, ħlief il-poeta nnifsu, bl-istess poeżija.

2. Il-ferħ li ssemma fl-istrofa ta' qabel isib ir-raġuni tiegħu hawn: twieldet Marija, li hawn tidher f'kuntrast ma' wlied Eva, għaliex twieldet bla ħtija, Domma li minħabba fiha qed issir il-festa tal-Bambina. It-twelid ta' Marija hu riferut għal ħafna drabi tul il-poeżija: 2.2, 5; 4.3, 5; 5.3, 6; 6.2, 3, 5; 8.3 u 9.5: b'kollox ħdax-il darba, tliet darbiet fis-sitt strofa, u darbtejn fit-tieni, ir-raba', u l-ħames strofa. F'din it-tieni strofa, il-kliem *twieldet Marija* fil-bidu tat-tieni vers jiġu maqlubin fil-bidu tal-ħames vers, *Marija twieldet*. Iż-żewġ partijiet għandhom il-kumplament tal-vers jixxiebah: *fost l-akbar dija / kollha sabiħa*. Dan il-jum tat-twelid ta' Marija hu jum importanti, li l-poeta jgħidlu *ġurnata* f'2.1; 3.2; 8.1, 2, u 10.1 u *jum* f'5.5 (darbtejn), 6; u 8.3, 5. B'kollox għaxar darbiet. L-isem ta' *Marija* jidher f'dawn il-vrus: 2.2, 5; 5.6 u 9.5: b'kollox erba' darbiet. B'din ir-ripetizzjoni, Saverju Attard, bħalma għamel mal-kelma *ferħ*, kien qed jenfasizza l-kobor tal-festa tal-Bambina.

3. Is-sens ta' patrijottiżmu ta' Franġisku Saverju Attard jibda jidher minn din l-istrofa, meta huwa jindirizza lill-kompatrijotti tiegħu, in-Naxxarin. Dan il-patrijottiżmu jkompli jiżviluppah fl-aħħar tliet strofi billi jitkellem fuq ir-rebħa li l-Insara Maltin għamlu fuq it-Torok Musulmani fl-Assedju l-Kbir propju fit-8 ta' Settembru, il-Festa tal-Bambina, li saret il-Festa tal-Vitorja. L-isem tal-*Bambina* fir-raba' vers jirrepeti ruħu drabi oħra fil-poeżija: fit-tielet vers tal-ħames strofa, u fir-raba' vers tal-għaxar strofa.

F'din l-istess strofa, fl-aħħar żewġt ivrus, Attard jitkellem fuq Marija fil-kuntest tal-ħolqien u tal-għeġubija: *Din hija l-egħżeż fost il-ħolqien*

/ hija wkoll l-għaġeb minn ta' kull żmien. Dan il-kunċett ta' ħolqien u għeġubija huwa jirrepeti fis-seba' strofa, ukoll fl-aħħar żewġt ivrus: *Il-ħlejjaq kollha bik mistagħġbin / minnhom infushom dawn maħruġin*. Marija kienet l-ikbar ħolqien, għax saret Omm Alla, il-Ħallieq, Misteru li jintwera fina bl-għaġib.

4. Saverju Attard, b'għaqal kbir, hawnhekk idaħħal kliem bħal *ktajjen*, *kiefer*, *għadu*, *gwerra* fil-kuntest ta' konflitt bejn il-Mara li tissemma fil-*Ġenesi* u l-*Apokalissi* u Luċifru, kliem li huwa jerġa' juża fil-bqija tal-poeżija imma fil-kuntest ta' gwerra ma' għadu ieħor, il-Mislem li ried jeħodna bħala lsiera. U x'inhi l-konnessjoni bejn dawn iż-żewġ kuntesti? Marija, bit-twelid bla ħtija tagħha, ħarġet rebbieħa fuq ix-Xitan, u b'hekk wettqet il-profezija tal-*Ġenesi*; bl-istess mod, bl-għajnuna li hija tat lill-Maltin fir-rebħa tagħhom fuq it-Torok fil-jum tat-twelid tagħha, hija ħarġet rebbieħa fuq dawk li kienu qed jimminiċċjaw il-fidi tagħna: *Il-kiefra Torok / gwerra qalila / biex taħt idejhom hi taqa' lsira* (9.1-4). F'din ir-raba' strofa, kienet Marija bħala "il-Mara" li ddikjarat gwerra kontra x-Xitan; fid-disa' strofa, għal kuntrarju, kienu t-Torok li jiddikjaraw gwerra kontra Malta. Fiż-żewġ okkażjonijiet, l-awtur juża l-kelma arkajka *fitel*: *din tiftel miegħu / dawn fitlu magħha*. F'din l-istrofa, tissemma għall-ewwel darba l-kelma *tron*. Hawnhekk l-awtur qed jirreferi għat-tron li minnu waqa' Luċifru. B'kuntrast, it-*tron* imsemmi fis-seba' strofa (v.4) jirreferi għal dak ta' Alla, li lejh għolla lill-Verġni Marija: *fl-Abbissi twaqqa' it-tron minn tiegħu / ħdejn it-tron tiegħu dlonk lilek talla'*.

5. Bir-rebħa fuq ix-Xitan, il-ferħ ħa post il-biki. Dan il-kunċett jokkupa l-ħsieb kemm tal-ħames u kemm tas-sitt strofa, liema strofi l-awtur jgħaqqad bir-ripetizzjoni ta' *imbikkijin* (5.4) u *biki* (6.4).

6. Fiż-żewġ strofi li jmiss, Attard jgħaqqad tliet Misteri tal-Madonna: dak tat-Tnissil, dak tat-Twelid, u dak tat-Tlugħ fis-Sema bir-Ruħ u l-Ġisem. F'din l-istrofa huwa jgħid li dak tat-Twelid huwa akbar minn dak tat-Tnissil fil-ferħ li ġab lilna l-bnedmin. Ninnutaw ukoll f'din l-istrofa r-ripetizzjoni ta' *spiċċa* bis-sinonimu tagħha fil-vers ta' wara, *ċċessa*, kelma mil-Latin *cesso*, *cessare*.

8. Ninnutaw fl-ewwel żewġ strofi l-użu tal-anafora, żewġt ivrus li jibdew

bl-istess kliem jew kelma: *F'din il-ġurnata*. Ninnutaw ukoll il-pożizzjoni fl-istess żewġt ivrus tal-aġġettiv *kbir* / *kbira* quddiem in-nom *ferħ* / *glorja*. *Kbira glorja* jerġgħu jidhru mbagħad f'10.2. Ninnutaw ir-ripetizzjoni għal tliet darbiet fl-istess strofa l-kliem *kbir* / *kbira* / *kbir*, u *ferħ*, kif ukoll il-patrijottiżmu li jidher fil-kliem *gżira*, *vittorja* u *Maltin*, l-aħħar kelma marbuta ma' *Malta* fl-aħħar strofa. Hemmhekk ittemm il-poeżija bil-kliem *l-Patrija* u *r-Reliġjon*.

Il-Prosodija

F'dawn is-sittin vers, insibu struttura ripetuta f'kull strofa li tikkonsisti f'erbat ivrus u tnejn oħra. Din l-istruttura hija kkonfermata mhux biss bil-prosodija, imma wkoll bir-rima.

Dawn il-vrus huma magħmula minn dekasillabi, jiġifieri, vrus magħmula minn għaxar sillabi, jew enneasillabi, jiġifieri, minn disa' sillabi. F'kull strofa ta' sitt ivrus, insibu l-ewwel erbat ivrus jew dekasillabi kollha, jew alterazzjoni ta' dekasillabi ma' enneasillabi. F'każ ta' din l-alterazzjoni, li minn għaxart istrofi sseħħ erba' darbiet (fl-ewwel, fil-ħames, fit-sitt u fit-tmien strofa), darba biss għandna alterazzjoni bejn enneasillabi u dekasillabi, fit-tmien strofa: il-bqija huma dejjem bejn dekasillabi u enneasillabi.

Fl-aħħar żewġt ivrus insibu jew dekasillabi fit-tnejn, jew enneasillabi fit-tnejn. Dekasillabi fl-aħħar żewġt ivrus jidhru fit-tieni, fir-raba', fil-ħames u fid-disa' strofa (erba' darbiet); enneasillabi jidhru fil-bqija, jiġifieri, fl-ewwel, fit-tielet, fis-sitt, fis-seba', fit-tmien u fl-għaxar strofa (sitt darbiet).

Ġieli jirriżulta li l-istrofa kollha tkun b'dekasillabi (fit-tieni, fir-raba' u fid-disa' strofa). Dan għaliex jinzerta li kemm l-ewwel erba' strofi, li jkunu bla alterazzjoni, ikunu allura kollha dekasillabi, u kemm l-aħħar żewġt ivrus ikunu dekasillabi. Imma l-intenzjoni xorta tibqa', anke fl-effett tal-metrika, kif ser naraw, li jkollna strofa maqsuma b'erba' u b'żewġt ivrus f'kull waħda.

L-ewwel strofa:	10, 9, 10, 9, 9 x 2	a
It-tieni strofa:	10 x 6	b
It-tielet strofa:	10 x 4, 9 x 2	ċ
Ir-raba' strofa:	10 x 6	b
Il-ħames strofa:	10, 9, 10, 9, 10 x 2	d
Is-sitt strofa:	10, 9, 10, 9, 9 x2	a
Is-seba' strofa:	10 x 4, 9 x 2	e
It-tmien strofa:	9, 10, 9, 10, 9 x 2	d invers
Id-disa' strofa:	10 x 6	b
L-għaxar strofa:	10 x 4, 9 x 2	ċ

F'din l-analiżi ta' skema perfetta ta' distribuzzjoni ta' dekasillabi u enneasillabi, nixtieq ninnota l-bżonn, kif jien ċert kien intenzjonat mill-poeta, tal-eliżjoni, jiġifieri, daħla f'xulxin ta' żewġ vokali bejn kelma u oħra li jispiċċaw u jibdew rispettivament b'vokali, u fejn l-ewwel vokali tiġi meħuda mit-tieni, fit-tieni vers tat-tielet strofa, jiġifieri,

F'din il-ġurnata tant kbir' għalina,

fejn, li ma saritx l-eliżjoni bejn *kbira għalina*, konna nispiċċaw b'endekasillabi.

Bl-istess mod, peress li l-aħħar żewġt ivrus huma kollha jew dekasillabi jew enneasillabi, l-aħħar vers tal-poeżija kellu jingħatalu eliżjoni, kif ġej:

Evviva l-Patrij' u r-Reliġjon.

Il-Metrika

Il-metrika tfisser id-distribuzzjoni ta' sillabi li huma aċċentwati u dawk li mhumiex.

Fil-Latin u l-Grieg, il-poeżija hi miktuba mhux skont l-aċċent, imma skont is-sillabi, dawk twal u dawk qsar. F'dawn l-ilsna, meta sillaba twila ssegwi oħra qasira, dawn iż-żewġ sillabi flimkien jiffurmaw pied metriku li nsejħulu "Ġambiku" (u -); waqt li meta sillaba qasira ssegwi oħra twila, dawn iż-żewġ sillabi jiffurmaw pied metriku ieħor li nsejħulu "Trokajku" (- u).

Diversi piedi Ġambiċi jiffurmaw vers Ġambiku, u oħrajn Trokajċi jiffurmaw vers Trokajku. Jiġri, kultant, li pied Ġambiku jinbidel ma' wieħed Anapestu, li huwa magħmul minn żewġ sillabi qosra quddiem waħda twila (u u -), waqt

li pied Trokajku jinbidel ma' wieħed Dattilu, li huwa magħmul minn sillaba twila quddiem tnejn qosra (- u u).

F'din il-poeżija nsibu mbagħad bosta vrus li jispiċċaw b'sillaba unika, li allura jew tkun qasira fil-każ tal-vers Trokajku, jew tkun twila fil-każ tal-vers Ġambiku.

Naturalment, Franġisku Saverju Attard juża l-aċċent flok il-valur tas-sillabi. Meta l-aċċent fil-poeżija tagħna jikkonċidi mas-sillaba twila, aħna nużaw l-istess sinjal (-); meta le, nużaw is-sinjal l-ieħor (u). Imma l-istess sistema hi użata b'konsistenza tul il-poeżija kollha. Hawnhekk naraw kif għalih l-istrofa mhix kollha Ġambika jew Trokajka, imma jesperimenta fit-tqassim ta' Ġambiċi u Trokajċi f'kull strofa, kif ser naraw.

L-ewwel nett ninnutaw li f'dawn is-60 vers, Franġisku Saverju Attard juża disat ivrus differenti, u sejrin ninnumerawhom kif ġej:

1: u – / u – / uu – / u – / u	(x 15)
2: u – / u – / uu – / u –	(x 8)
3: – uu / – uu / – u / – u	(x 15)
4: u – / u – / u – / uu – / u	(x 5)
5: – uu / – uu / – u / –	(x 7)
6: – uu / – u / – uu / – u	(x 4)
7: – uu / – u / – uu / –	(x 4)
8: – u / – u / – u u / – u	(x 1)
9: u – / u – / u – / uu –	(x 1)
Total:	60

L-ewwel tip ta' vers, bħall-ewwel vers tal-poeżija,

u - u - u u - u - u
1.1 *Ferħan is-sema, // ferħana d-dinja,*

u li huwa Ġambiku, huwa ripetut ħmistax-il darba fil-poeżija, u jidher f'seba' strofi minn għaxra. Frekwenti daqsu hu t-tielet tip, li huwa Trokajku. L-inqas komuni huma l-aħħar tnejn, li ser nikkwota kif ġej:

- u - u - u u - u

8.3 *Jum tant hu kbir // tat-twelid tiegħek,*

fejn it-tielet sillaba hija emfasizzata (*hu*), u

u - u - u - u u -

10.5 *Evviva Malta // ċ-ċkejkna nazzjon*

L-okkorrenzi tagħom huma kif ġej:

L-ewwel tip: 1.1, 3; 3.3-4; 4.1-2, 4; 5.1, 5; 7. 3; 9.1, 4, 6, u 10.1-2 (15).
It-tieni tip: 1.2, 4-6; 5.4; 6.4; 7.5, u 10.6 (8).
It-tielet tip: 2.1-3, 6; 3.1-2; 4.3; 5.3; 6.1, 3; 7.1-2, 4; 8.2 u 9.3 (15).
Ir-raba' tip: 2.4-5; 9.2, u 10.3-4 (5).
Il-ħames tip: 3.5-6; 5.2; 6.5; 7.6 u 8.1, 4 (7).
Is-sitt tip: 4.5-6; 5.6, u 9.5 (4).
Is-seba' tip: 6.2, 6, u 8.5-6 (4).
It-tmien tip: 8.3 (1).
Id-disa' tip: 10.5 (1).

Minn dan ta' fuq wieħed jista' jinnota mhux biss il-preferenza tat-tip ta' vers li Franġisku Saverju Attard juża, imma wkoll l-użu artistiku tagħhom. Ninnutaw, per eżempju, l-alterazzjoni ta' żewġ tipi fil-bidu tal-poeżija (l-ewwel u t-tieni), ħaġa li taqbel mal-alterazzjoni ta' dekasillabi ma' enneasillabi. Ninnutaw ukoll l-użu tal-istess tip fi vrus konsekuttivi, kemm għal żewġt ivrus, u kemm għal tlett ivrus. F'xi strofi, insibu ripetizzjoni ta' żewġ tipi, jekk mhux ukoll, darba minnhom, ta' tliet tipi. Xi drabi jispiċċa strofa propju b'ripetizzjoni ta' tip minnhom, bħalma jispiċċa strofa bl-istess numru ta' sillabi fl-aħħar żewġt ivrus. Fil-fatt, dawn ir-ripetizzjonijiet jidhru f'għeluq erba' strofi (1.5-6; 3.5-6; 4.5-6, u 8.5-6). Nagħti ftit eżempji.

u - u - u u - u - u

1. *Ferħan is-sema, // ferħana d-dinja,* I

u - u - u u - u -

ferħana l-Anġli // u il-bnedmin. II

u - u - u u - u - u

Luċifru mbażża', // l-abbissi mregħda, I

u - u - u u - u -
x'inhu li ġara // f'edan il-ħin? II
u - u - u u -u -
Allegru l-bniedem, // tant nara jien, II
u - u -u u -u -
għajjat t'evviva // ma' kullimkien? II

\- uu -u u - u- u
3. *Naxxarin, ħuti, // ilkoll nifirħu* III
\- u u - u u - u - u
f'din il-ġurnata // tant kbir' għalina. III
u - u -u u -u - u
U mal-kant ħelu // tal-Knisja Mqaddsa I
u - u - u u - u -u
illum inbierku // lil dil-Bambina. I
\- uu - u u - u -
Din hija l-egħżeż // fost il-ħolqien, V
-u u -u u - u -
Hija wkoll l-għaġeb // minn ta' kull żmien. V

Iċ-Ċesura

Iċ-Ċesura hija pawsa metrika, li tfisser li lejn in-nofs tal-vers il-qari jagħmel pawsa qasira. Fil-Latin u l-Grieg, iċ-Ċesura sseħħ ġeneralment jew preferibilment wara l-ewwel sillaba twila tat-tielet pied, jew wara l-ewwel sillaba twila tar-raba' pied, dejjem tal-esametru. Niftakru li b'pied aħna nifhmu kumbinazzjoni ta' sillabi, li hawn f'din il-poeżija jieħdu sura ta' Ġambiku jew Trokajku.

Biex niftiehmu aħjar, fl-ewwel vers tat-tieni strofa,

\- u u -u u - u - u
Ah, f'dil-ġurnata // ta' ferħ u glorja

għandna erba' piedi, li huma mqassmin b'żewġ dattili (- u u), u żewġ Trokej (- u). Fil-każ tagħna, il-poeta jagħmel il-pawsa metrika (//) wara l-ewwel sillaba qasira tat-tieni pied (*ġurnata*).

Fl-ewwel vers tal-poeżija,

ú - u - u u - u - u
Ferħan is-sema, // ferħana d-dinja,

għandna erba' piedi u nofs, imqassmin b'żewġ Ġambi (u -), Anapestu (u u -), Ġambu (u -), u sillaba qasira. Iċ-Ċesura (//) hawn taqa' wara l-ewwel sillaba qasira tat-tielet pied (*sema*).

Minn analiżi ta' dawn is-sittin vers, ngħoddu 30 minnhom versi Ġambiċi, u 30 Trokajċi. Insibu li f'kull vers Ġambiku, iċ-Ċesura dejjem taqa' fit-tielet pied, waqt li f'kull vers Trokajku, iċ-Ċesura dejjem taqa' fit-tieni pied. F'kull tip ta' vers, iċ-Ċesura taqa' wara sillaba qasira. Nagħti l-analiżi tat-tqassim tal-vrus skont il-Ġambiċi u t-Trokajċi:

1.	a - f	Ġambiċi								
2.	a, b, ċ	Trokajċi	d, e	Ġambiċi	f	Trokajku				
3.	a, b	Trokajċi	ċ, d	Ġambiċi	e, f	Trokajku				
4.	a, b	Ġambiċi	ċ	Trokajku	d	Ġambiku	e, f	Trokajċi		
5.	a	Ġambiku	b, ċ	Trokajċi	d, e	Ġambiċi	f	Trokajku		
6.	a, b, ċ	Trokajċi	d	Ġambiku	e, f	Trokajċi				
7.	a, b	Trokajċi	ċ	Ġambiku	d	Trokajku	e	Ġambiku	f	Trokajku
8.	a, b, ċ	Trokajċi	d	Ġambiku	e, f	Trokajċi				
9.	a, b	Ġambiċi	ċ	Trokajku	d	Ġambiku	e	Trokajku	f	Ġambiku
10.	a – f	Ġambiċi								

Nosservaw minn din l-analiżi li l-ewwel u l-aħħar strofi huma kollha Ġambiċi; li fis-seba' u d-disa' strofa, Trokajċi u Ġambiċi jalternaw lil xulxin għal erba' darbiet, fir-raba' u l-ħames strofa għal tliet darbiet, waqt li fit-tieni, it-tielet, is-sitta u t-tmienja għal darbtejn.

Ir-Rima

F'din il-poeżija, Franġisku Saverju Attard iqabbel għeluq it-tieni vers ma' għeluq ir-raba' vers, u għeluq il-ħames vers ma' għeluq is-sitt vers ta' kull strofa. B'hekk għandu żewġ pari f'kull strofa ta' sitt ivrus, u allura għoxrin par fil-poeżija kollha. Dawn li ġejjin huma t-taqbiliet fl-ordni kif jidhru fil-poeżija:

1. Bnedmin/ħin, jien/kullimkien; 2. dija/ħtija, sabiħa/fwieħa;
3. għalina/Bambina, ħolqien/żmien; 4. tiegħu/miegħu, tagħha/jirbaħha;

5. bnedmin/imbikkijin, tgawdija/Marija;
6. twelid/tnehid, ferħ/serħ;
7. Alla/talla', mistgħaġbin/maħruġin;
8. glorja/vittorja, bnedmin/Maltin;
9. gżira/lsira, Marija/imhennija, u
10. għalina/Bambina, nazzjon/ Reliġjon

Minn dawn ta' fuq, wieħed jinnota li l-poeta jirripeti *–in* fl-ewwel, fil-ħames, fis-seba', u fit-tmien strofa, fi vrus differenti; *–ien* fl-ewwel u fit-tielet strofa, id-darbtejn fl-aħħar żewġt ivrus; *-ija* fit-tieni, fil-ħames u fid-disa' strofa, fi vrus differenti, u *-ina* fit-tielet u fl-għaxar strofa, ripetuti bl-istess kliem fit-tieni u r-raba' vers. Kliem ripetuti fir-rima huma *bnedmin* (tliet darbiet), *għalina* (darbtejn), *Bambina* (darbtejn), u *Marija* (darbtejn). B'kollox, minn għoxrin par, Saverju juża tlettax-il waħda kollha differenti.

Noti

1 Il-parti bijografika minn dan l-artiklu dehret f'oħrajn stampati f'dawn l-aħħar snin intitolati "Franceso Saverio Attard: 1877-1937" (fin-Naxxar); "Francesco Saverio Attard (1877-1937) u l-Festa tal-Konverżjoni ta' San Pawl f'Ħal Safi" (f'Ħal Safi); "Francesco Saverio Attard u l-festa ta' San Ġwann Battista fix-Xewkija, Għawdex" (fix-Xewkija, Għawdex), "Francesco Saverio Attard u l-Festa ta' Marija Bambina 1916" (fil-Mellieħa u fix-Xagħra, Għawdex); u "Franġisku Saverju Attard (1877-1931) u Tifħir lill-Popolari Banda Filarmonika San Giuliano Ospedaliere" (f'San Ġiljan). Dawn l-aħħar studji jinkludu wkoll tagħrif simili fuq l-adattament tal-metrika Klassika għal dawn il-poeżiji differenti.

2 Kull informazzjoni fuq il-magħmudijiet, żwiġijiet u mwiet dwar Franġisku Saverju Attard, barra dawk indikati mod ieħor, inġabru minni, grazzi għall-koperazzjoni tal-Arċipriet tan-Naxxar ta' dak iż-żmien, Dun Salvin Micallef, mir-reġistri li jinsabu fl-Uffiċċju Parrokkjali tan-Naxxar.

3 Nirringrazzja b'mod speċjali lis-Sinjura Tereża Debono, bint Lucia u neputija ta' Saverju, għal xi aneddoti li għoġobha tgħaddili.

4 Din l-informazzjoni ġentilment tahieli l-mibki Dun Anton Sciberras.

5 Hawnhekk nixtieq nirringrazzja ħafna wkoll lis-Sur Paul Catania, l-arkivista tal-knisja matriċi tan-Naxxar, li ħallieni nara dawn il-poeżiji u nagħmel kopja tagħhom.

6 Uffiċċju Parrokkjali tal-Ħamrun. Nixtieq inżid li f'dan ir-reġistru tal-imwiet, kunjom ommu huwa żbaljat. Wieħed jista' jikkonferma dan l-iżball mir-reġistri tan-Naxxar.

7 Uffiċċju Parrokkjali ta' San Girgor, Tas-Sliema, reġistru tal-imwiet.